

Vybudujeme blahobyt rýchlejšie distribúciou chudoby alebo zvýšením šancí na zbohatnutie?

Ing. Jozef Legény

Motto: "Socialista je človek, ktorý vám dá peniaze v núdzi, do ktorej by ste sa nikdy nedostali, keby vám ich predtým nezobral." (neznámy autor)

Vláda a odbory oznámili nové víťazstvo. Po troch rokoch sa 350 000 verejným zamestnancom zvýši plat. O 16 EUR a všetkým rovnako. Teda hasičom, učiteľom, kuchárkam, upratovačkám, profesorom. Každý mesiac si teda môžu kúpiť jedno veľké balenie pracieho prášku, prípravok proti poteniu, šatku, jedno kilo teľacieho pliecka bio atď. Veď zjavne všetci štátni zamestnanci majú približne rovnakú kalorickú potrebu potravín, približne rovnako sa prezliekajú a perú a približne rovnako sa potia od strachu, že prídu aj o tú mizerne platenú prácu, keď by nedajbože nevyhoveli vrchnosti.

Koleso dejín sa po 24 rokoch demokracie od roku 1989 dovalilo do roku 1953. V tomto pamätnom roku si moja mamka, ako buržoázny káder vykovanej štúdiom za veľkých obetí z dcéry baníka a robotníčky z tabakovej továrne, keď ju oslovil súdruh inšpektor dôverným „ty“, dovolila ohradiť sa: „Prepáčte, netykajte mi, ja som s Vami svine nepásla, súdruh inšpektor!“. Žiaľ, to čo vyzeralo ako použitie zaužívaného slovného spojenia, bolo presným obrazom personálnej minulosti zúčastnených, ona v minulosti študovala a preto nepásla svine a on neštudoval a pásol svine. V tom čase ešte pracovali pre ňu a jej trojčlennú rodinu 2 slúžky, jedna čo sa starala o moju sestru a druhá, čo sa starala o domácnosť. Obe boli zaplatené z jej platu, to čo zostalo stačilo na potraviny pre celú rodinu vrátane slúžok. Mať slúžky to bola slobodná voľba, ktorá umožnila mojej mamke venovať sa plne svojej profesii učiteľky. Písala šlabikáre, vymýšľala nové učebné pomôcky a keď usúdila, že v jej dedinskej jednotriedke je príliš veľa žiakov, ktorým sa nemôže venovať dostatočne, rozdelila ich a učila jedných doobeda a druhých poobede. Otec, bývalý nadstrážmajster finančnej stráže, sa tiež plne venoval svojej práci v tom čase dedinského policajta, ktorého povinnosťou bolo poznať mimo ľudí aj zvery jednotlivých gazdov, aby ich v prípade, keď sa „zatúlali náhodou“ do zlého dvora vedel prinavracieť ich právoplatným majiteľom. Zo svojho platu dával prácu krajčírovi v Lučenci, obuvníkovi v Bystrici a aj sem tam aj kočišovi, ktorí zaviezol rodičov na predstavenie divadla. Nevedno či pod vplyvom predtým spomenutej urážky buržujky v klobúku a rukavičkách voči proletárskemu inšpektorovi v zahnojených čižmách sa zanedlho udiala menová reforma, vďaka ktorej sa mamin plat zredukoval na sumu rovnajúcu sa platu slúžky, postačujúcu na potraviny, ale samozrejme už nie na zamestnávanie slúžok. Bez slúžok už nebol čas na experimenty, vymýšľanie. Z pani učiteľky na 100% sa stala súdružka učiteľka na 50% a žena v domácnosti na 50%. Starosti so slúžkami nahradili starosti s nákupmi a upratovaním. Slúžky zostali doma, lebo boli staré na to, aby sa naučili niečo iné.

„Primeranú cenu“ určitého tovaru alebo „spravodlivú“ odmenu za určitú službu by bolo teoreticky možné objektívne určiť vtedy, keby bolo možné nezávisle stanoviť, aké množstvo tovaru a služieb je treba zaistiť. Keby sa množstvo tovaru a služieb stanovovalo bez ohľadu na náklady, mohol by sa plánovač pokúsiť stanoviť, aké ceny a mzdy sú potrebné pre zaisteniu potrebnej veľkosti ponuky. Plánovač však musí rozhodovať taktiež o tom, koľko tovaru z každého druhu je treba vyrobiť, a pritom zároveň určuje, aká primeraná cena či spravodlivá mzda sa za ne má zaplatiť. Ak sa plánovač rozhodne, že je potrebné menej architektov alebo hodinárov a že potreby ľudí môžu uspokojiť tí, ktorí budú ochotní remeslo ďalej vykonávať za nižšiu mzdu, potom bude „spravodlivá“ mzda v týchto odboroch nižšia.“¹⁾

V roku 1953 plánovači usúdili, že odmena všetkých by mala byť závislá od priemerných elementárnych potrieb. Ich ideálom bola rovnaká životná úroveň pre všetkých, ktorí budú spoločne potom kráčať k blahobytu pre všetkých. Služba iným bola vyhlásená za ponižujúcu. V mene tohto cieľa pripravili na malej dedine na južnej hranici o prácu 2 slúžky. Z jednej relatívne bohatej štátnej zamestnankyne a dvoch slušne zarábajúcich slúžok vyrobili jednu priemerne zarábajúcu štátnu zamestnankyňu a dve nezamestnané. Ani moja mamka, ani jej dve slúžky nikdy k spoločnému blahobytu, pod zámienkou ktorého sa udiala menová reforma a potom sa ďalšie takmer štyri desaťročia plánovala cesta k nemu, nedošli.

Staršou novinkou komunikovanou ministrom školstva a potom unionisimo županmi, je potreba regulovať množstvo absolventov jednotlivých škôl, lebo stredné a vysoké školy produkujú veľké množstvo študentov, ktorí nemajú uplatnenie. Na druhej strane, tí absolventi, o ktorých profesie je záujem nemajú dostatočnú kvalitu, lebo učitelia sú vyhorení, kvalita vyučovania je všeobecne nízka. Hlavný dôvod vidia v tom, že sa počet absolventov neplánuje v súlade s potrebami miestnych podnikov a už píšú projekty a vytvárajú administratívne funkcie, ktoré majú vylepšiť plánovanie. Nezamestnanosť mladých je hitom politickej propagandy na európskej, národnej, krajskej i miestnej úrovni. Ale nikto už neskúma, že ani rodičia týchto nezamestnaných absolventov nerobia to, čo vyštudovali. Všetkých inžinierov, učiteľov, sústružníkov, obuvníkov pracujúcich ako opatrovatelia v Nemecku a Rakúsku z ich školských čias spája iba jediné, učili sa nemčinu. Nik z tých, ktorí naplánovali ich počty, študijné odbory a profesie totiž nepojal do svojho plánu že nastane rok 1989.

Ak sa vrátíme ku dnešku v reflexii F.A. Hayeka, ktorý hovorí: „Pravda, väčšina plánovačov sľubuje, že v novom, plánovanom svete bude sloboda voľby zamestnania starostlivo zachovaná, či dokonca rozšírená. Tým ale sľubujú viac, než je v ich silách splniť. Pokiaľ chcú plánovať, musia regulovať buď prísun pracovníkov do jednotlivých remesiel a povolání alebo platobné podmienky, prípadne oboje“.²⁾, musíme skonštatovať, že áno, tak ako predvídal, aby sa udržal systém v chode, reguluje sa, aj keď zjavne neúspešne oboje.

Zdalo by sa, akoby tieto fragmenty minulosti a súčasnosti spolu nepatrili, ale oni patria. Budovanie socializmu v roku 1948 začalo popretím majetkovej diferenciácie a tézou, že v podstate všetci máme rovnaké potreby a táto rovnosť potrieb vytvára právo na

porovnateľnú mzdu bez ohľadu na vykonávanú prácu. Výsledkom tohto prístupu bolo, že mizerne zaplatení učitelia, lekári, právnici, architekti si nemohli dovoliť zaplatiť prácu predtým kvalifikovaných, so svojim životom spokojných kuchárov, slúžok, práčok, krajčírok, automechanikov, kaviarnikov, reštaurátorov, majiteľov požičovni lodiek a ďalších nespočetných profesií, ktoré buď zanikli alebo sa zliali v mizerne fungujúcich komunách a družstevných organizáciách. Osobná zodpovednosť za kvalitu, súvisiaca s uvedomením si vzťahu medzi kvalitou služieb, spokojnosťou zákazníka a záujmom o poskytované služby, ktorý bol hlavný generátor príjmov nahradená istotou zamestnania podmienenou lojalitou k moci bola kľúčovou príčinou poklesu kvality a dostupnosti služby. V konečnom dôsledku poklesla i efektívnosť poskytovania týchto služieb, čo sa prejavilo v raste nákladov na jednotku výkonu.

Dnes vláda v mene „udržania ekonomického rastu a dodržania medzinárodného záväzku udržať deficit verejných financií pod 3%“ a „udržania sociálneho zmiernosti za každú cenu“ zvyšuje minimálnu mzdu a na druhej strane diferenciaciou odvodov a daní „berie tam, kde je, lebo kde nie je ani čert neberie“, teda hlavne u tzv. dobre zarábajúcich. Vôbec sa pritom nezaobrá otázkou, že títo viac zarábajúci sú vo svetle porovnania s našim rakúskym susedom nízkopríjmovými skupinami. Miesto motivácie viac zarábať vytvárajú motiváciu odísť do inej krajiny. Výsledkom sú oblasti na Spiši, Gemeri, Šariši, Tekove, Honte, Malohonte, Novohrade, Kysuciach, Orave, Turci, ktoré po „odlive mozgov“ keď najkvalitnejší vysokoškolsky vzdelaní obyvatelia odišli za prácou vo svojom odbore do centra regiónu alebo hlavného mesta alebo do zahraničia, postihol aj odliv kvalifikovaných pracovných síl, kde najkvalitnejší majstri remeselníci odišli za prácou do zahraničia. V tomto prípade výsledkom ekonomickej a daňovej politiky potlačania motívov k zvyšovaniu vlastného zárobku demotivačným odoberaním výsledkov práce a zjavným rozkrádaním a premrhávaním takto získaných prostriedkov v rôznych podporách a podporných programoch, je vytváranie zón, kde hlavnou náplňou obyvateľov je čakanie na umieranie a na občasné návštevy tých, ktorí sú prinajmenšom spokojní so svojou situáciou v zahraničí.

Miesto situácie, kedy sme v roku 1989 uvažovali o tom, ako transformovať zjavne nefungujúcu ekonomiku s výrazne deficitnou ponukou služieb a nadprodukciou pultových ležiakov, ekonomiku, ktorá bola schopná vyrábať odkopírované „novinky“ na ekonomiku, kde hlavným kompasom pre individuálne ekonomické rozhodnutia je situácia trhu a motívom pre osobnú aktivitu je hmotné a spoločenské postavenie, sme sa v roku 2013 ocitli v situácii, kde niektoré oblasti skôr pripomínajú zóny, kadiaľ sa prehnala morová epidémia. Toto prirovnanie sa zdá pritiahnuté za vlasy, ale v stredoveku, keď po morovej epidémii zostala často v niektorých oblastiach tretina obyvateľstva a zhodou náhod niektoré profesie nemal kto vykonávať, sa tieto problémy riešili povolávaním osadníkov zo zahraničia. Volanie po príchode zahraničných investorov do lokalít, kde často odišla mimo aj štvrtina obyvateľstva, je teda len modernou formou oživenia mŕtvej krajiny. Vzhľadom na stav ľudského potenciálu v týchto lokalitách nemožno vylúčiť, že v blízkej budúcnosti bude volanie po investovanom kapitále zo západu spojené s volaním po prisťahovaní sa ľudí spoza

východnej hranice, ktorí oživia privezený kapitál. Pre týchto ľudí budú dočasne aj naše súčasné nízke mzdy výhrou a komparatívnou výhodou, ale treba si položiť otázku dokedy? Je zrejmé, že ak sa chceme vyhnúť osudu krajiny, ktorá bude v rôznych periódach prechodne ubytovávať vlny imigrantov zo vzdialenejších a ešte vzdialenejších krajín pred ich cestou ďalej na západ, mali by sme asi pokračovať v rozvoji toho, čo prerušil v roku 1953 príchod pasáka sviň / školského inšpektora do triedy na vidieckej škole. Mám na mysli spoločnosť, kde úspech bude ocenený a považovaný za prirodzenú ambíciu jedinca. Aj na malom príklade bolo jasné, že úspech jednotlivca nemusí nutne znamenať neúspech iných. Úspech jedného vytvára predpoklady pre úspech ďalších.

Aj socialisti keď by hľadali a chceli vidieť, majú veľké vzory v minulosti. Vždy, keď sa socializmus a centrálné plánovanie ocitli v závoze, objavili zrazu čaro súkromnej iniciatívy. Veď čo bolo obdobie NEP – Novej ekonomickej politiky v období 20-tych rokov v Sovietskom zväze, čo bolo „riadenie korunou“ a družstevné podnikanie, čo mali všetky tieto obdobia spoločné? Bola to neuveriteľná rýchlosť, akou hmotne a sebarealizáciou motivovaní jedinci dokázali budovať svoje malé podniky a rozširovať ich. Boli typické aj tým, ako rýchlo dokázali reagovať na potreby trhu. Veď prvý funkčný stolový počítač v bývalej ČSSR nedoniesol na trh štátny podnik s výskumným ústavom, ktorý to mal v pláne výroby a výskumu, ale pridružená výroba jednotného roľníckeho družstva.

Druhá typická črta týchto procesov bola aj príčinou ich zániku. Sprievodným znakom všetkých týchto období tolerovanej súkromnej iniciatívy bola bohatosť kultúrnych hnutí a myšlienkových prúdov, ktoré vyrástli na podhubí spoločenských vrstiev, ktoré tieto súkromné iniciatívy vytvorili. Zákonite skončili v hodnotovom konflikte s politickou diktatúrou a ekonomickým dirigizmom a museli byť zničené. Zákonite k zničeniu myšlienok bolo treba zničiť i prostredie, ktoré ich vyprodukovalo, teda slobodne alebo čiastočne slobodné podnikanie.

„Často sa hovorí, že politická sloboda nemá bez ekonomickej slobody význam. To je isto pravda, ale takmer v opačnom zmysle, než v akom to chápajú naši plánovači. Ekonomická sloboda, ktorá je nutnou podmienkou pre akúkoľvek ďalšiu slobodu, nemôže znamenať oslobodenie od ekonomických starostí, ktoré nám socialisti sľubujú a ktoré je možné dosiahnuť len tým, že zároveň so starosťami zbavíme človeka i možnosťami voľby. Musí to byť sloboda v našej ekonomickej činnosti, ktorá so sebou okrem práva na voľbu nevyhnutne nesie i riziko a zodpovednosť s týmto právom spojené.“³⁾

Aj na tomto krátkom a prípadovom historickom exkurze vidno, že zlyhanie snahy nahradiť voľný trh plánovaním je zákonité. Presadzovanie plánovania a rozširovanie riadenia na všetky procesy zákonite končí v nedemokratickom politickom systéme, ktorý z podstaty svojho fungovania len distribuuje chudobu a zaostávanie. Chudoba a zaostávanie plodí nespokojnosť a snahu o zmenu. Potom je už len otázkou času a zhody vonkajších a vnútorných podmienok, kedy tá zmena príde.

Slovensko premrhlo šancu na vytvorenie zmenou riadenou zhora základnej kostry príjmov a diferencovanej spoločnosti podľa schopností a spoločenskej významnosti práce, ktorá je generátorom spotreby a požiadaviek akcelerujúcej ekonomický rast (vnútorná spotreba), ktorá bola v období 2006-2008. Prírastky príjmov do štátneho rozpočtu za podmienky pokračovania v štrukturálnych reformách vytvárali vtedy ďalšie zdroje na financovanie štrukturálnych zmien a predpoklady na zvýšenie platovej diferenciácie a presadenie klientskeho prístupu a projektového riadenia vo verejnom sektore.

Dnes priestor pre zmenu zhora zmizol. Reálnym východiskom z toho kruhu reproduktívneho a znásobujúceho absolútnu aj relatívnu chudobu je ponechanie maxima príjmov tým, ktorí ich vyprodukovali a odbúranie všetkých motívov zatajovať príjmy. Z princípu zabraňovaní dvojitému resp. viacnásobnému zdaňovaniu, by mal byť od dane oslobodený každý príjem, ktorý sa premenil na výdavok. Súčasne treba zachovať princíp rovnej dane, lebo tým sa odbúrava tiež akýkoľvek motív pre podvod a špekuláciu. Malo by zmysel prijať platbu bez pokladničného dokladu napríklad za postavenie záhradnej chatky, ak by majster vedel, že ak z tohto príjmu zaplatí dcére učiteľa klavíra a zníži si tak daňový základ? Aký by mal motív akceptovať platbu bez pokladničného bloku objednávateľ záhradnej chatky, keď by tento výdavok znižoval jeho daňovú povinnosť z príjmu fyzickej osoby rovnakou mierou ako potenciálna platba DPH?

Podporíme preto všetkými prostriedkami šance na zbohatnutie čo najviac ľudí odbúraním bariér pre zbohatnutie. S ohľadom na rôznorodosť ciest k úspechu a rôznorodosť osôb, ktoré tento úspech môžu dosiahnuť je najlepšou podporou obmedzenie bariér osobnej iniciatívy a ponechanie zdrojov tým, ktorí ich vytvárajú. Odbúranie bariér pritom prirodzene neznamená zbavenie sa zodpovednosti, spojenej s právom na voľbu.

Literatúra:

- 1) Hayek, F.A ., Cesta do otroctva, Barrister&Principal 2004, str.102
- 2) Hayek, F.A ., Cesta do otroctva, Barrister&Principal 2004, str.90
- 3) Hayek, F.A ., Cesta do otroctva, Barrister&Principal 2004, str.93